

CONTINUAM
EL VIATGE DE
LA HISTÒRIA

400 ANYS VEIENT SORTIR EL SOL

VILAFRANCA

RESUMS DE LES COMUNICACIONS

III JORNADES D'ESTUDIS DE VILAFRANCA DE BONANY

14 de desembre de 2024

**-SALA AUDITORI FRANCESC AMENGUAL
DEL CASAL DE CULTURA S'ESCORNADOR-**

**ESTADÍSTICA ESCOLAR CURS 1924-25. EL CAS CONCRET DE LES
ESCOLES PÚBLIQUES DE VILAFRANCA**

Antoni Aulí Ginard; Joan Pons Julià

Resum:

Durant la dictadura del general Miguel Primo de Rivera (1923-1930), convergien dins del món de l'educació els interessos eclesiàstics i la idea de construir un estat fort i obert, com demanaven els sectors més laics de l'Estat.

L'any 1925 la Direcció General de l'Ensenyament Primari, que pertanyia al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, va publicar al Bolletí Oficial de l'Estat una Reial Ordre sobre l'elaboració d'una estadística d'edificis, mobiliari i material de les escoles públiques nacionals de l'ensenyament primari, amb el

propòsit d'aconseguir un coneixement exacte de l'estat de l'ensenyament públic a Espanya i així poder escometre amb garanties les millores previstes.

Els mestres i les mestres havien d'omplir uns fulls estadístics oficials que posteriorment enviarien al Cap de la Secció Provincial que era l'encarregat de lliurar-los directament a la Direcció General del Ministeri (Secció de Publicacions i Estadístiques).

Avui presentem les dades recopilades per la mestra i el mestre del municipi de Vilafranca de Bonany, amb una petita ressenya sobre els docents, per poder conèixer un poc millor la història educativa del poble durant aquesta època.

En concret parlarem de les dues escoles unitàries que hi havia a Vilafranca, la de nines regentada per la mestra Maria Trinitat Belli Llull i la de nins amb el mestre Mateu Bauzà Roig al capdavant.

NOTÍCIES RELACIONADES AMB VILAFRANCA A LA REVISTA "EL MAGISTERIO BALEAR" (1873-1916)

Antoni Aulí Ginard; Joan Pons Julià

Resum:

"El Magisterio Balear" va ser una revista relacionada amb el món educatiu de les Illes Balears que es va publicar entre gener de 1873 i setembre de 1936. La seva principal funció era la difusió de les notícies de caire educatiu i pedagògic que tenien a veure amb la nostra comunitat.

A més a més, aquesta revista era l'òrgan de l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears i va ser continuació de la publicació "El Fomento Balear". El primer número, editat el mes de gener de 1873, va publicar el reglament de la recent creada associació de mestres i posteriorment va donar veu a tots els professionals de l'ensenyament primari. Tot i que va néixer com una publicació desenal, amb el temps es va convertir en setmanal i fou una de les de més llarga durada a nivell estatal.

Entre els seus directors podem destacar: Antoni Umbert, Bartomeu Danús, Francesc Sancho, Joan Capó i Valls de Padrinas i Francesc Rosselló Garí.

Aquesta comunicació pretén realitzar un estudi sobre les notícies més rellevants que afectaven al poble de Vilafranca de Bonany i que fan referència al nomenament i cessament de mestres, als escalafons, la creació d'escoles, l'assignació econòmica tant als centres com als mestres ... dins el context històric i socioeducatiu de l'època, per tal d'apropar-nos a la història de l'educació a Vilafranca durant els anys assenyalats.

NOTES PER A LA BIOGRAFIA DE L'ORGANISTA SOR BÀRBARA BARCELÓ I SANSÓ (Vilafranca de Bonany, 1921 – Ciutat de Mallorca, 2004).

Joan Círia i Maimó

Resum:

Es tractaria d'una breu comunicació adreçada principalment a deixar constància del cas de sor Bàrbara del Cor de Jesús Barceló i Sansó, Bàrbara en el segle (Vilafranca de Bonay, 1921 – Ciutat de Mallorca, 2004). Religiosa del monestir de Santa Catalina de Sena, de Palma, on durant dècades ocupà el lloc d'organista de la seva capella, endemés de ser a dia d'avui, la única o de les poques dones dedicades a la música, nascudes a Vilafranca de Bonany abans de 1925.

SANT MARTÍ DE MIANES I LA SEVA VINCULACIÓ ECONÒMICA I FISCAL AMB EL CAPÍTOL DE LA SEU DE MALLORCA: EL DELME DELS BLATS (1400-1420)

Maria del Camí Dols Martorell

Resum:

El delme va ser un impost que gravava el 10 % de la collita de cereals, vi, oli, hortalissa i bestiar i les recaptacions anaven destinades a assegurar el manteniment de l'estructura eclesiàstica. Els enormes beneficis que reportava el cobrament de la taxa va esdevenir un punt de conflicte entre el monarca i els canonges de la Seu de Mallorca. Així, el Cabildo sol·licitava, de manera constant, la percepció íntegra del delme, que malgrat tots els intents per part del rei, de solucionar el problema, no es veien satisfetes les demandes eclesiàstiques. Les ambicions dels canonges no eren més que engrossir les seves arques a través de la recaptació de l'impost. En qualsevol cas, i encara que al 1315, s'hagués firmat el famós Pariatge entre Sanç I i Guillem de Vilanova, pel qual, ambdues institucions, es repartirien els rendiments a parts iguals. Un dels punts interessants del pacte fou que les cavalleries dels Templaris, del terme de Petra, és a dir, Sant Martí d'Alanzell, Boscana, Albadallet i l'alqueria den Company, quedaven sota òrbita capitular.

Les desavenències continuaren amb el pas del temps, i al 1338, amb l'objectiu de posar fi a l'espinesa qüestió del delme, el rei Jaume III va atorgar un privilegi al bisbe de Mallorca, D. Berenguer de Balla, i als canonges, per a què tots els seus delmes de cereals que el monarca percebia en les parròquies de Sineu, Sant Joan, Petra i Sóller, valorats en 666 lliures, 13 sous i 3 diners, a partir

d'ara, quedarien agregats a la Mensa Capitular, per a què es pogués pagar, de manera perpètua, a les quatre noves canongies. Instituídes i ratificades per butlla papal. Per tant, a través de la present investigació el que es pretén és, per una banda, corroborar que Sant Martí de Mianes, tal i com apareix a la documentació capitular medieval, era Sant Martí l'Alanzel. Per altra, a través de l'anàlisi de les recaptacions del delme dels blats de Sant Martí de Mianes, entendre l'especialització cerealícola, tant de la possessió com de la comarca del Pla de Mallorca, per acabar, amb l'evidència de l'enorme importància que va tenir Sant Martí de Mianes, des d'un punt de vista fiscal i econòmic, durant l'època medieval.

ES CAPARÓ: UN ESTUDI DE PATRIMONI I TERRITORI

Jaume Andreu Galmés

Resum:

La comunicació vol ser un estudi, des de la perspectiva del patrimoni cultural i el territori, de l'antiga possessió des Caparó, ubicada majoritàriament dins l'actual terme municipal de Vilafranca de Bonany. Es plantegen com a objectius la posada en valor dels elements patrimonials que es poden relacionar amb Es Caparó i el seu territori, tant pel que fa al patrimoni material com a l'immaterial. Es fa descripció, anàlisi i interpretació dels béns i valors paisatgístics, històrics, arqueològics i arquitectònics, així com del relacionat amb la cultura, toponímia i tradicions populars.

INVENTARI DEL CASAT DE LA POSSESSIÓ DE LA FRANQUESA (1565)

Maria Barceló Crespí

Resum:

A partir de l'anàlisi de les dades aportades pels inventaris de béns, també coneguts com inventaris *post mortem*, hom pot apreciar com eren les cases i els objectes que s'hi guardaven.

Els inventaris són una relació, més o menys exhaustiva, dels béns immobles i mobles que comprèn des dels edificis fins als estris casolans, a les propietats rústiques, als esclaus o als censos que rebia el titular de l'heretat passant pels objectes més curiosos i, de vegades, més insignificants.

Però més enllà de la relació de noms que manifesten una gran riquesa lingüística, s'hi entreveu la manera com la gent menjava, vestia o treballava. Al cap i a la fi, la manera de viure.

En aquesta comunicació presentem l'inventari del casat de la possessió de la Franquesa escriturat el 5 de desembre de 1565 davant el notari Francesc Coll.

EL FENOMEN DELS HABITATGES DE LLOGUER TURÍSTIC AL PLA DE MALLORCA (2005-2021). EL CAS DEL MUNICIPI DE VILAFRANCA DE BONANY.

Apol·lònia Monserrat Febrer i Miquel Àngel Coll Ramis

Resum:

Des de l'arribada del turisme a les Balears cap als anys seixanta, la modalitat predominant ha estat el conegut turisme de "sol i platja", principalment localitzat a les zones costaneres. A finals del segle XX, es va produir un canvi en la demanda turística cap a modalitats com el turisme cultural, rural o residencial, que fins llavors havien tingut menys protagonisme. Aquest canvi ha permès que municipis d'interior com Vilafranca comencin a atreure turisme, gràcies també a la irrupció de modalitats d'allotjament com els habitatges de lloguer turístic.

L'ARXIVÍSTICA FOLKLÒRICA I LA TRANSCRIPCIÓ: REFLEXIONS ENTORN DE L'APLICACIÓ PRÀCTICA D'UN CURS DE FOLKLORE IMPARTIT PER ANDREU FERRER GINARD SOBRE L'OCPC A VILAFRANCA DE BONANY

Josep Nicolau Perelló

Resum:

L'any 1932 Andreu Ferrer Ginard, mestre i folklorista artanenc, impartí un curs de Folklore de caràcter introductor per a l'Associació per la Cultura de Mallorca. En aquest, l'autor explicà diferents aspectes en relació amb la literatura oral, la història del folklore, els mètodes de recerca, etc. En concret, a l'apartat sobre el cançoner —i al final d'una pàgina— consta el següent text: «Cas pràctic de Vilafranca amb En Samper», en relació amb les dificultats de transcripció de materials literaris orals.

En aquest estudi, recuperaré la memòria de la missió de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya de l'any 1924 en la qual els recercadors visitaren Vilafranca de Bonany per a reflexionar entorn de les possibilitats pràctiques i els motius que conduïren al folklorista a seleccionar aquest cas. A més, aportaré la transcripció directa dels materials recollits pel musicòleg Baltasar Samper i pel mestre Andreu Ferrer Ginard a la localitat per a exemplificar el treball i raonar breument entorn d'algunes possibles solucions en la difícil tasca de l'arxivística folklòrica des de la perspectiva filològica.

UNA APROXIMACIÓ A LA CORRESPONDÈNCIA D'ANTONI RAMIS I RAMIS, MENORQUÍ, AMB LLUÍS DE VILAFRANCA

Valentí Valenciano López

Resum:

Aquesta comunicació tracta sobre la correspondència d'Antoni Ramis i Ramis, menorquí, amb Lluís de Vilafranca, amics i companys de curs a la Universitat Literària de Mallorca. Aquesta correspondència és la continuació de la correspondència de Lluís amb Joan Ramis i Ramis (1817-819), germà, literat i historiador; on es tracten diferents temes literaris i d'història de l'època

VILAFRANCA VISTA PELS CARTÒGRAFS: ELS REGISTRES DE LA GALLICA (s. XVIII i s. XIX)

Esteve Nicolau Perelló

Resum:

La representació cartogràfica de la superfície terrestre és un art que ha meravellat a l'ésser humà des de l'antiguitat i, que des d'obres com la del mateix Ptolomeu, passant per l'Escola cartogràfica mallorquina fins a la cartografia moderna, sempre ha suposat una font d'estudi de gran riquesa. En el cas de la Gallica —l'arxiu digitalitzat de la Biblioteca Nacional de França—, s'hi

poden trobar un conjunt de mapes de l'illa de Mallorca, d'entre el segle XVIII i el segle XIX, en els que hi apareix representat el nucli de Vilafranca. Aquests, concretament, són l'objecte d'estudi d'aquest article, a partir dels quals se'n pot extreure informació de diversa índole.

RECUILL DELS MALNOMS MÉS HABITUALS DEL SEGLE XX A VILAFRANCA DE BONANY

Jaume Sansó Caldentey

Resum:

La necessitat de distingir les persones és la base de qualsevol sistema de noms. Quan els noms són molt comuns, aquesta funció es complica i, molt més, quan aquesta comunitat és petita. Els malnoms s'imposaren per a diferenciar dels noms i cognoms coincidents amb més d'un individu. Els malnoms són una fórmula viva que està en constant canvi: en surten de nous i d'altres es deixen d'utilitzar. Molts dels malnoms del segle XX i que apareixen

en aquest estudi, ja estan en desús. La galopant desaparició d'aquest patrimoni cultural de Vilafranca, esdevé una preocupació que s'ha de revertir.

Aquest treball de recerca és el primer resultat de la recopilació de malnoms que vaig iniciar fa més de 15 anys per diferents treballs d'investigació històrica de Vilafranca; molts dels quals relacionats amb recuperació de la memòria democràtica vilafranquera. Així doncs, es concentren –bàsicament– en el segle XX. Així i tot, gran part d'aquests, ens arriben dels segles XVII al XIX.

No hi ha hagut millor pretext que les Jornades d'Estudis Locals de Vilafranca per tal d'unificar els resultats d'aquests treballs anteriors i concentrar els esforços en preservar, per les generacions futures de Vilafranca, aquests malnoms.

LA MORT DE NA MARGALIDA SANTA. MARGALIDA GAYÀ BENNÀSSAR, (VILAFRANCA, 1938-1959). EL TRÀGIC ASSASSINAT MASCLISTA QUE VA CONSTERNAR VILAFRANCA I UNA CANÇÓ DE TOMEU PENYA PER RECORDAR-LA.

Jaume Sansó Caldentey

Resum:

Dia 21 de febrer de 1959, Margalida Gayà Bennàssar, Santa, fou assassinada pel seu marit, Mateu Font Font, Figuereta. Poques hores després, aquest, es llençaria davall les rodes del tren, prop de Petra. Aquest crim fou un cop molt dur que trasbalsà la societat vilafranquera, però aviat quedà sumit en l'oblit.

Bartomeu Nicolau, Penya, revifaria el record de Na Margalida Santa just començar els anys vuitanta del segle passat quan li dedicà una cançó en el seu primer disc. Com Tomeu, la família i moltes persones que foren properes a Na Santeta, mantingueren viva la memòria.

La present comunicació aprofundeix en aquest cas i basa el relat des del vessant bibliogràfic, arxivístic i del llegat de la tradició oral. Així, els testimonis, esdevenen fonts directes imprescindibles.

La comunicació està dividida en tres grans blocs: la figura de Margalida Gayà, Santa, i del crim que va patir, el context històric, tant pel que fa a l'àmbit vilafranquer com en el marc del tractament de la dona durant el règim de la dictadura franquista. I, per acabar, el protagonisme de la cançó de Tomeu Penya «Na Margalida Santa» que va fer reviure els fets i recuperar la memòria d'aquell assassinat masclista.

PERE JOSEP Fiol JUAN «DE SANT MARTÍ» (VILAFRANCA, 1887 / PUERTO DE SANTA MARÍA, CADIS, 1940). PRIMERS RESULTATS DE LA INVESTIGACIÓ DEL VILAFRANQUER QUE MORÍ A LES PRESONS FRANQUISTES.

JAUME SANSÓ CALDENTÉY

Resum:

Gràcies a la inestimable ajuda de l'amic i company Manel Suárez —historiador calviàner que treballa sobre les presons i centres de reclusió franquistes i que ha esdevingut referent en aquest camp—, vaig descobrir el cas del vilafranquer Pere Josep Fiol Juan «de Sant Martí». Mai havia aparegut el seu nom durant les investigacions prèvies a la publicació del meu llibre sobre la repressió franquista a Vilafranca (2019), per tant, no hi havia parat atenció. Així doncs, el nostre protagonista requereix atenció i continuar investigant sobre els fets, els llocs i, sobretot, sobre qui era; tant pel que fa als contextos com en la biografia.

Aquesta comunicació ens acosta al coneixement de qui era Pere Josep, a les informacions sobre la seva activitat política a Santander, la seva detenció, empresonament i mort. A més, aprofundeix en el gruix de la documentació judicial i penal que el portaren a la mort a la presó del Puerto de Santa María, Cadis.

A la vegada, dins el context personal del protagonista, no es pot obviar la seva infància (a Sant Martí de l'Anzell). Com tampoc el majoral de possessió i progenitor Joan Josep Fiol Verdera, batle de Vilafranca durant un dels períodes polítics més convulsos del nostre poble de finals del segle XIX, durant la Restauració Borbònica.

Amb aquesta comunicació es vol remarcar el treball incansable de tantíssims investigadors i historiadors que han treballat —i continuen treballant— per a recuperar la memòria de tantes persones —encara ara— oblidades. De Pere Josep també es requereix restaurar la seva memòria, la seva dignitat i que consti —com tants d'altres— en la llista dels vilafranquers que foren víctimes de la barbàrie i la repressió del cop d'estat feixista de 1936.

L'ASSOCIACIONISME A VILAFRANCA: OBRERIES, GERMANDATS, CONFRARIES, SOCIETATS I ASSOCIACIONS A VILAFRANCA (S. XVII – PRIMERA MEITAT S. XX).

Francesca Jaume Soler

Resum:

Un dels elements més identificadors d'una comunitat és el seu teixit associatiu. A través d'aquesta comunicació fem un repàs històric a les distintes associacions que existiren a Vilafranca des del s.XVII fins a la primera meitat del s. XX.

LES DENOMINACIONS DE LES EINES TRADICIONALS DEL CAMP DE MALLORCA A VILAFRANCA.

Francesca Jaume Soler

Resum:

Tot i que existeix una estandarització de les eines tradicionals de Mallorca en quan a la seva morfologia, no ocorre el mateix amb la seva denominació. Aquesta comunicació analitza la nomenclatura de les eines a Vilafranca en aquells casos en què és diferent de la recollida als diccionaris normatius.

LA POBLA O «POBLACIÓ» DE SANT MARTÍ D'ALANZELL (SEGLE XIV): QUÈ EN PODEM ESBRINAR?

Antoni Mas Forners

Resum:

L'autor estudiarà el context socioeconòmic en què s'hauria produït la creació de la pobla de Sant Martí d'Alanzell (el segle XIV), poc abans de la Pesta Negra i intentarà comprovar si el document en què s'hi fa referència consisteix en una traducció o transcripció del document original o si es pot tractar d'una alteració o modificació municipal produïda en el marc de la fundació de l'actual Vilafranca, en el segle XVII.

SANT MARTÍ DE LANZELL, DOS INVENTARIS EXTREMS: ANTONI ANDREU JAN (1590) I JOAN MIQUEL SUREDA DE VERÍ, TÉRMENS, OLESA, TOMÀS I SALES (1836)

Tomàs Vibot

Resum:

L'estudi de les possessions és un dels àmbits més importants i alhora interessants a l'hora d'entendre la història socioeconòmica d'un terme municipal. En el cas de Sant Martí la seva transcendència supera la gran majoria de latifundis de la resta de Mallorca a causa del paper de senyoria des d'època medieval i també per ser seva família la que propiciarà el naixement del futur nucli urbà. Així mateix, es pot dir que el conjunt de les cases de Sant Martí de Lanzell és un dels més representatius pel que fa a possessions en mans de l'alta noblesa mallorquina.

Per tal de continuar abordant aquest estudi, en aquesta comunicació es presenten dos inventaris parcials, un del segle XVI i l'altre del XIX, on s'especifiquen els béns continguts en les cases dels conductors -el primer- i els que es corresponen a les cases dels senyors -el segon-. Aquests inventaris, comparats amb els ja publicats en altres comunicacions, ajudaran a donar una mica més de llum al contingut i estructura de la possessió més representativa del terme.

Ho organitza i coordina :

**AJUNTAMENT DE
VILAFRANCA DE BONANY**

www.ajvilafrancadebonany.net

Activitat amb el suport de :

**Govern de les
Illes Balears**
Conselleria de Turisme,
Cultura i Esports

**institut d'estudis
balearics**

**Consell de
Mallorca**

**CONTINUAM
EL VIATGE DE
LA HISTÒRIA**

**400 ANYS VEIENT SORTIR EL SOL
VILAFRANCA**